

„Иначе последната дума остава за лъжата...“

Анкета за книгата на Иван Костов „Свидетелства за прехода“

Малко след като е избран за министър-председател, Иван Костов влиза в Министерския съвет. Това, което сварва, като че ли отразява състоянието на самата държава. Комбинация от зависимост, хаос и нещо мъртво, което упорито не иска да си отиде. Килимите са протрити, кабинетът на министър-председателя е превзет от кабели, върху бюрото му се мъдри високочестотен телефон за пряка връзка с Москва, и пр. Най-окаяно обаче изглежда дворът: задръстен от храсти, над него се носи миризма на мърша. Както се оказва, от умрели кучета.

Костов нарежда всичко това да се разчисти. Телефонът за връзка с Москва е премахнат, килимите сменени, дворът оплевен. Скоро след това на посещение пристига македонският политик Арбен Джафери, който спонтанно възкликва: „Това е държава!“

Тази случка разказва самият Иван Костов в книгата си „Свидетелства за прехода: 1989-1999 година“, издадена от „Сиела“ в началото на март и превърнала се веднага в събитие. Събитие, като фигурата на самия Костов, колкото положително за едни, толкова и отрицателно за други. И все пак какво представлява тази книга? Опит за оплевяване на историографията от митове или опит за оправдателна реч на самия министър-председател? Обективно историческо свидетелство или умела реторика? Питаме няколко читатели на книгата от различни поколения и с различен социален опит, но с ясна гражданска позиция.

Защо е важна тази книга днес?

Стефан Попов: Всяка книга на бивш премиер е важна, ако е неподправена, честно написана. Книгата на Костов е важна сега, именно сега, защото подмяната на действителността е в невъзможни мащаби и изглежда необратима. От негова страна това е дълг, както бих казал, и на други видни политици от ОДС – Е. Михайлова, В. Методиев, Ф. Димитров и др.

Христо П. Тодоров: В книгата на Иван Костов се предлага ясна и диференцирана картина на най-важните процеси на промяна в българското общество в десетилетието между 1989 и 1999 г. Посочени са действителните причини за двете големи икономически катастрофи на нашата страна през 1990 и 1996-97 г. Те настъпиха в резултат на безотговорното управление на БСП и на слабостта на демократичната общност. С много солидна, базирана на факти и документи аргументация, се опровергават поредица пропагандни митове и съзнателно разпространявани лъжи. На тази основа честният и добросъвестен читател лесно може да определи кой за какво носи отговорност и да разпредели вините за провалите и заслугите за постиженията. Книгата е написана за такива читатели, макар авторът да си дава сметка, че в наши дни те са малцинство. Покварата на уважението към истината, способността за съждение и личната почтеност у днешната българска публика са отишли много далече. И все пак, ако Иван Костов не беше седнал да напише тази книга, големите лъжи за прехода щяха да останат без конкуренция.

Ивайло-Нойзи Цветков: Защото вече всички са забравили кой ни закарва, kicking and screaming, into the Century of the

Fruitbat, gem викаше покойният Теру Прагчет. Т.е. в Европа. Без четирите години на Костов сега все още щяхме да сме нещо като Босна.

Манол Глишев: Недоверието към книга, написана от политик, е задължителна част от приема ѝ. Не бива веднага да се вярва на казаното от автор, който е заемал мястото на министър-председател, но и трудно можем да му откажем вниманието си. Същевременно отвикнахме от пишещи – и то добре пишещи – политици. В този смисъл „Свидетелства за прехода“ е глътка свеж въздух. Книгата е остро полемична и не жали ничии идоли, та дори и този на последните отчаяни костовисти. Друг е въпросът дали „Свидетелствата“ не са донякъде закъснели с появата си.

Михаил Негелчев: Предстои да отбележим през есента 30 години от началото на „прехода“, ще се състоят множество обсъждания, дискусии. Явяват се множество книги със спомени на всъщност маргинални свидетели из средите на демократичната общност, които се опитват да „присвоят“ историческата истина. Крайно време е думата да вземат най-видните участници в процесите на преобразуването на българското общество. Иван Костов безспорно е една от централните такива фигури.

Какво представлява тя: опит за обективна история на ранния преход, защитна реч на самия Иван Костов, или може би нещо съвсем друго?

Стефан Попов: Няма „обективна история“, има гледни точки. Това е една гледна точка. Има защита, но това е защита на една политика с далечни следствия, фатална за страната. Тя има нужда от защита днес. Е, съвпада с персона на Иван Костов, но как другояче да е?

Христо П. Тодоров: Възприемам книгата буквално, така както е заявено в нейното заглавие – като свидетелство. Тя явно не е нито научен труд, нито автобиография, нито пък мемоари в обичайния смисъл на думата. Авторът се опитва да свидетелства по възможно най-честния начин за онова, което сам е видял, чул и направил като участник в процесите, за които разказва. За честността на свидетелствата читателят може лесно да си създаде преценка, най-малкото защото по времето, за което се говори в книгата, авторът беше публична личност и действията му като политик бяха изложени пред всички. Стига да иска, човек може лесно да свери написаното с достъпни за всекиго документи, а и със собствените си спомени. Книгата има донякъде и характер на защитна реч, само че не толкова на лице на Иван Костов, а на определена политика и на определен светоглед. Това е светогледът на рационалния и отговорния към страната си политик, за когото служенето на общото благо е въпрос на дълг.

Ивайло-Нойзи Цветков: Разбира се, Костов е силно избирателен в спомените си, но това е разбираемо, сякаш по Хюм, половинчато затъмнение на съзнанието. (Има и технически проблем – книгата се е нуждала от добър редактор.) Той има редица грехове към родната демокрация, но трябва да се вниква и в тогавашния контекст. Както и да е. Поне напомня

на евентуалните читатели, че онова с „мръсната“ приватизация започна преди него. Тук е мястото да кажа, че за мен 10 ноември не означава нищо – няма „ранен“, „среден“ и „късен“ преход. Истинският преход към демокрация започна през 1997 с Костов. Уви, продължи едва 4 години. Оттогава, чрез тройните коалиции и трагичното последно десетилетие на ГЕРБ, имаме „тих“ авторитаризъм и държавно-олигархичен капитализъм. Ако Костов имаше поне още четири години вместо Саксдобургготски, сега щяхме да се сравняваме с поне Словакия (за Чехия и Словения е смехотворно да се споменава), а не с Албания. Не е сложно.

Манол Глишев: Периодът, в който Иван Костов се ограничава, е донякъде логичен, но може да бъде поставен под въпрос. Авторът коментира събитията и процесите в десетилетието 1989-1999 г., но пропуска последните две години от собственото си управление. Той прехвърля вниманието ни към периода 2001-2009 г. само когато иска да отхвърли обвинения срещу себе си. Част от тези обвинения са абсурдни – но не всички. Вярно е, че има големи разлики между България от последното десетилетие на ХХ в. и България след 2000 г. Всъщност съвсем нова, трета България имаме през последните десет години. Бих се радвал да прочета и следващи книги от Костов за тези две метаморфози на страната ни.

Михаил Негелчев: Книгата на Иван Костов „Свидетелства за прехода: 1989-1999“ не може да бъде „обективна история на ранния преход“, тъй като тя ни представя само някои полски от движенията на социалната действителност – без да съсредоточава вниманието си върху най-съществените според мен социално-психологически процеси. Но същевременно тя е изключително ценно и важно свидетелство за представите на един виден държавник, гледащ „отгоре“ случващото се в страната през тези десетилетия.

Смятате ли, че ролята на свидетел е легитимна в социалната история, когато свидетелят е и извършител на част от коментираните дела?

Стефан Попов: Това е мемоарен опит, легитимен, понеже си е жанр. И какъв друг да бъде? Той не се крие зад универсалната гледна точка на Коперник, казва какво мисли. Свидетелства на извършителя са ценни и добре, че се пишат. Кой колко добре пише е отделен въпрос. Чърчил пише по един начин, Костов по друг. И е важно да се има предвид, че самите „Свидетелства“ са също едно от свидетелствата, т.е. рамката „Свидетелства“ е и едно поредно малко свидетелство.

Христо П. Тодоров: Да си свидетел далеч не означава единствено да бъдеш безучастен към случващото се наблюдател. Напълно в реда на нещата е да можеш да свидетелстваш и за онова, което сам си направил. Достатъчно е да си бил на съответното място по съответното време. Свидетелствата на хората, които са вземали важни решения и са действали, в моите очи са по-ценни за познанието на миналото от тези на обикновените наблюдатели, защото от тях научаваме какви са били основанията на техните решения и действия. Остава

въпросът дали тези свидетелства са искрени. За мен в дадения случай няма съмнение, че това е така. Напълно чужда ми е онази, родена в лоно на марксизма „жерменевтика на подозрението“, която търси във всяко чуждо изказване злонамерени мотиви, корисни класови интереси, коварни измами и маскирани манипулации. В края на краищата със свидетелства може да се спори и изходът от спора никога не е предрешиен. Накрая може да се окаже, че тъкмо онзи, който оспорва свидетелствата, се заблуждава или просто лъже.

Ивайло-Нойзи Цветков: Всеки има право да представи себе си във възможно най-положителната светлина. Друг е въпросът, че авторът на книгата можеше да изкаже нещо като „ето, аз направих следните грешки, но пък ви хванах за ушите и ви забедох в Европа“. Например.

Михаил Негелчев: Да, убеден съм – без да имам възможност тук да се аргументирам подробно – че тази роля е пределно легитимна в социалната история.

Изглежда, че според Иван Костов най-важното за оценяване на един социален процес като успешен, или не, са икономическите факти. Споделете ли този възглед?

Стефан Попов: Не. Не мисля, че и той го споделя. Институциите и тяхното състояние са първостепенното условие.

Христо П. Тодоров: Нямам впечатлението, че за Костов най-важното в света са икономическите факти. Тъкмо напротив, доколкото го разбирам, най-важното нещо за него са справедливите и хуманни отношения между хората. Никъде в книгата не разпознах вулгарно-материалистическия възглед, че материалното благополучие е достатъчно условие за смислен и щастлив човешки живот. Съвсем друг въпрос е, че в нея се говори много за икономика и това е напълно разбираемо. Иван Костов е икономист по професия, влязъл е в политиката като икономически експерт и като такъв е станал министър на финансите.

Анкета за книгата на Иван Костов „Свидетелства за прехода“

от стр. 3

Като такъв, а по-късно и като министър-председател е трябвало да се занимава основно с икономически проблеми (външен дълг, финансова стабилност, реституция на земята, приватизация и пр.), защото това са били най-неотложните проблеми за страната. Такива тези проблеми бяха и във всички други страни от бившия Източен блок. У нас обаче те придобиха особен драматизъм поради огромното закъснение, с което започваше тяхното решаване. Костов обяснява какво е довело до това закъснение. Най-важната причина за него е, че в българското общество нямаше мнозинство, което да подкрепя трайно животоспасяващите реформи по пътя към пазарна икономика. Инстинктивният стремеж на политиците, но и на обикновените хора, да излизат с лична печалба от всяка ситуация, нахъсаното на несвързани епизоди недалновидно мислене, желанието винаги друг да носи тежестите на живота и да плаща цената на трудностите, липсата на съзнание за това, че личният интерес е най-добре удовлетворен когато е удовлетворен общият – всички тези дългосрочни нагласи, сякаш кодирани в нашия социален ген, са причини за трупния ход на реформите у нас и за високата цена за тяхната реализация.

Ивайло-Нойзи Цветков: Не изцяло. Има куп други показатели за оценка, включително и тези как и дали се е променил умственият ни софтуер (по Хофстеде). Историко-икономическа оценка за 4-годишното му управление би могла да се даде поне след десетилетие. Аз въпреки имам удоволствието да познавам автора – дори сме се шегували за форумната мантра „Костов е виновен“. И знам неща, които не ми е работа да споделям.

Манол Глишев: Колкото политик и автор, толкова и икономист, Костов все пак остава верен на своята първа професия и отделя много внимание на теми, до които по-рядко се докосваме по същество. Комбинацията от яснота и горчивина по отношение на валутния борд и загубата на суверенитета на БНБ заслужава внимание.

Михаил Негелчев: Не споделям този възглед за изключителното надценяване на „икономическите факти“.

Споделяте ли възгледа на Иван Костов, че един от дефицитите на прехода е процесът на т.нар. „деидеологизация“?

Стефан Попов: Това е много сложен въпрос: дали, кога, доколко идеологизация или деидеологизация имат роля, добра, лоша и пр. От известна гледна точка България е битова реалност, т.е. никога не е била идеологизирана много; Държавна сигурност не е идеология, а машина. Има дефицит на идеи, но това не е въпрос на идеология в традиционен смисъл.

Христо П. Тодоров: Ако под деидеологизация се разбира липсата на критично осмисляне и еднозначно публично осъждане на комунистическия режим както и възпитанието на младите поколения в либерално-демократичен дух, то това действително е недостатък. Костов посочва някои от причините за него. Това са силните позиции на БСП в управлението, дошли в резултат на изборни успехи (БСП и до днес неизменно защитава комунистическото минало), наличието на голям брой агенти на ДС в редиците на СДС, решение на

Конституционния съд, с което се блокира отварянето на досиетата, отдаването приоритет на други, сякаш по-належащи задачи от страна на изпълнителната власт, недостатъчният професионализъм и силните ностагични нагласи на учителството и пр. Към това бих добавил още две неща, които попречиха на решителното скъсване с комунистическото минало. 1) Огромната част от българите имаха социален опит, който им позволяваше да плуват свободно във водите на обществото преди промените с цялото негово политическо потисничество, йерархична закостенялост, страх от репресии, икономическа неефективност, дефицит на стоки, идеологическо опекунство и пр.

Те обаче нямаша никакъв социален опит за справяне в свободната, хаотична, бързо променяща се обществена реалност на либералната демокрация и свободното пазарно стопанство. Тя и до днес продължава да ги плаши. Ето защо мнозина сякаш преднамерено забравиха лошите страни на стария режим и започнаха да го виждат в розова светлина, а т.нар. „демокрация“ стана прицел на тяхната омраза. 2) През годините, за които пише Костов, интелектуалният и медиен елит на страната се стремеше с всички сили да подражава на западния елит. Той, както е известно, е с преобладаващо лява политическа ориентация. В интелектуалните среди на Запад беше утвърден възгледът, че либерално-демократичната държава трябва да рази строг неутралитет спрямо убежденията на гражданите си и няма право чрез държавната образователна система да налага каквато и да било „идеология“ – какви ще бъдат убежденията на гражданите е въпрос на тяхно собствено решение. Мнозина у нас възприеха този възглед. Едва ли обаче може да се очаква от хора, мислещи по този начин, да станат инициатори и проводници на образователна политика, която осъжда комунистическия режим и изтъква предимствата на либералната демокрация. За такива хора например въвеждането на обучение по гражданско образование в училище изглеждаше като промиване на мозъци и те го сравняваха с някогашния научен комунизъм. За разлика от страни като Полша и Унгария в българското общество нямаше нагласа за решителна раздяла с миналото, а силите, които трябваше да осъществят такава раздяла, бяха крайно недостатъчни.

Ивайло-Нойзи Цветков: Един от възгледите, които споделям, е, че всички бивши и тогавашни сътрудници на ДС трябваше да бъдат „лустрирани“. Не се случи. Това беше огромна грешка.

Манол Глишев: Връщайки се към крайно болезнената тема за деидеологизацията и дезориентирането на обществото ни, той признава угризения за несвършена работа, каквито наистина е редно да изпитва. Управлението на ОДС беше в уникалната позиция да може да промени образованието и обществените нагласи, но не го направи. В този смисъл обясненията на Костов за тогавашно безсилие са по-малко убедителни от откритото му признание, че по негово време е допусната гигантска грешка спрямо ДС и „нашите момчета“. Все пак, Иван Костов от 2019 е госта по-диалогичен от своето по-младо, управляващо „аз“ в 2000 г. Това му прави чест и дори е практически полезно за днешната ни действителност. Проблемът е, че както винаги,

Художник Дамян Дажанов

българската история се пише по неслучили се неща. Можеше да е друго яче.

Михаил Негелчев: Моят възглед е още по-краен: над комунистическото наследство като цяло трябваше да бъде наложена – и в персонален, и в общостен план – полшката на пълна забрана на възможни рецидиви, на радикално осъждане, на последователно съдебно преследване.

Кои са според вас силните и слабите страни на тази книга?

Стефан Попов: Като ми я подари, ще отговоря. Аз му подарих осем мои книги, да ми подари неговата една.

Христо П. Тодоров: Най-напред не виждам слаби страни. Иван Костов е решил да напише книга, каквато е сметнал за необходима и полезна. Не ме смущава това, че книгата не съответства точно на някакви предпоставени шаблони на мемоаристиката или на друг литературен жанр. За мен най-важното е, че тя звучи правдиво. Огромната част от разказаното в нея кореспондира с моите собствени спомени и оценки за хора и събития от онова време. Наред с това, съобщавайки неизвестни за мен, а вероятно и за широката публика неща, Костов ми помогна да разбера по-добре събития, които не са ми били докрай ясни. Такива са усилията по разсрочването на външния дълг, обстоятелствата около дейността и свалянето на правителството на Филип Димитров, разделенията в демократичната общност, ситуацията около въвеждането на валутния борд. Костов отделя много място за опровергаване на лъжите и клеветите по негов адрес и по адрес на неговото управление. Той прави това добросъвестно и на моменти педантично. Явно той вярва във фактите и смята, че когато те са изяснени и достъпни за всички, няма да остане място за спорове и недоразумения. С това обаче едва ли ще бъдат затворени устите на лъжите и клеветниците. Уважението към фактите предполага минимална почтеност, на каквато онзи, който веднъж е решил да излъже, очевидно не е способен. Не вярвам да променят мненията си и онези, които са повярвали на лъжите и клеветите и са започнали да ги повтарят, без да се замислят. Тях, както и лъжите, не ги е грижа за истината и за това с тях е трудно да се разговаря на разумна основа. Все пак обаче винаги е добре истината да е казана, защото иначе последната дума остава за лъжата. За мен написаното от Иван Костов има голяма убедителност, защото и тук той продължава да проявява онази изключително рядка способност да

олицетворява с личността си идеите и обществените каузи, на които се е посветил. Това дава кураж и вдъхновява.

Ивайло-Нойзи Цветков: Книгата има само два проблема – не е достатъчно самокритична и както споменах, е имала нужда от добър редактор. Последното го казвам като човек с почти 30-годишен опит в редактирането. Силната ѝ страна без съмнение е откровеният стил на писане.

Манол Глишев: Езикът на автора е уверен, изискан и ясен. Бяхме забравили какво значи политик да говори на добър български. Дори само за това книгата си струва. Но под езиковата повърхност има много по-интересни пластове. Говорейки за ролята на България в удържането на руския натиск към Косово, той показва самочувствие и размах, с каквито днешното управление не може да се похвали.

За съжаление обаче крайт на тази иначе впечатляваща книга представлява едно безкрайно опраждане. Може би от него има нужда. Може би дори е справедливо, че Костов най-сетне публично отговаря на наистина необикновената вълна от агитация срещу него през годините. Истина е, че закланието „Костов е виновен“ се превърна във виц. Но последните страници от „Свидетелства за прехода“ оставят неприятен вкус. За бъдещите историци той може би ще е по-поносим.

Вероятно най-ценно в книгата е разбирането за национална катастрофа и разпад на държавата. В този смисъл свидетелствата на Иван Костов могат да ни подготвят за една отново предстояща 1996 година.

Михаил Негелчев: Най-слабата страна на тази книга е неразбирането, че превръщането на СДС в единна „синя“ партия на практика прозони от активната политика десетки хиляди от най-ценните активисти на демократичната общност, дочакали „своето историческо време“, които вече трайно се бяха идентифицирали с основните партии в първото СДС (не говоря за „центъра“, а за активистите по места). Същевременно книгата е цялостен в своята логика разказ за „макрорамката“ на случилото се.

Въпросите зададе
ГЕОРГИ ГОЧЕВ

Програма „Култура“
на Столична община

Литературен вестник 15.21.05.2019

